

"לדורות"

סיפוריהם של ניצולי השואה החיים בישראל שאלון לרישום קורות ניצולת השואה

איסוף סיפוריהם של ניצולי השואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור הזיכרון ובהנחלתו לדורות הבאים. לכן, המידע על קורותיהם של הניצולים חיוני מאוד לחוקרים ולבני הדורות הבאים. בעזרת מידע זה אפשר יהיה להכיר את הסיפורים הפרטיים המרכיבים את התמונה הרחבה של תקופת השואה. לסיפור האישי שלכם יש חשיבות לאומית, מחקרית

וחינוכית. אוסף הסיפורים יעלה לאתר אינטרנט מיוחד שכתובתו www.ledorot.gov.il

שם משפחה ושם פרטי כיום

שם משפחה: בכנר	שם פרטי: אליהו
-------------------	-------------------

פרטים אישיים לפני השואה ובתקופתה
במידה והשאלה אינה נוגעת אלייך, אין צורך לענות עליה

שם משפחה איתו נולדתי: בכנר		בלועזית bachner
שם פרטי איתו נולדתי:	בלועזית bedrich	מין: זכר
שנת לידה:	1931	ארץ לידה: צ'כיה
עיר לידה: אוסטרבה	בלועזית Ostrva	שם פרטי ושם משפחה של האב: Frisler Rosa
שם פרטי ושם משפחה של האב: מוריס בכנר	שם פרטי ושם נעורים של האם: Frisler Rosa	מקום מגורים קבוע לפני המלחמה: אוסטרוה
מקום מגורים קבוע לפני המלחמה: אוסטרוה	בלועזית Ostrava	ארץ המגורים: ישראל
השכלה/תואר אקדמי לפני המלחמה: (תלמיד) (יסודי, תיכון, אוניברסיטה, ישיבה)	מקצוע לפני המלחמה: (תלמיד, סנדלר, מורה) תלמיד	חבר בארגון או בתנועה: (בית"ר, השומר הצעיר, בני עקיבא)
מקומות מגורים בתקופת המלחמה: (שם העיר או האזור ושם הארץ)		
במידה והיית בגטו, ציין את שמו	טרזיינשטט	בלועזית Terezin
במידה והיית במחנה עבודה או מחנה ריכוז, ציין את שמו	אושוויץ, בוכנוואלד,	בלועזית Auchwis Bujenwalt
המקום בו נודע לך כי הנך אדם חופשי:	בעיירה ינה גרמניה	תאריך השחרור: 30.04.1945
במידה והיית במחנה עקורים ציין את שמו (מחנות פליטים שהוקמו לאחר המלחמה בעיקר באוסטריה, גרמניה ואיטליה)	ציין מקום אליו חזרת לאחר השחרור ברלין אוסטרוה צ'כיה	
במידה והיית במחנות מעצר בקפריסין, ציין מתי עד מתי	שנת עליה: 1947	במידה ועלית באנייה, ציין את שמה Providence

אנא ספרי על קורותיך לפני המלחמה

(ציוני דרך: הבית בו גדלת, בית הספר, חברי ילדותך; במה עסקו הוריך, המשפחה המורחבת, חגים ומאכלים):

נולדתי בשנת 1931 בצ'כיה וגדלתי בעיירה אוסטרווה. משפחתנו הייתה עשירה. לסבי הייתה חנות כלבו גדולה. כל שבת היינו מבקרים אותו בביתו כדי לומר לו שבת שלום (זו המילה היחידה שהכרתי בעברית). הוא ישב בכורסא גדולה, אמר לסבתא באידיש שתביא משהו לי ולאחי שהיה גדול ממני בחמש שנים, והוא ליטף לנו את הראש כשניגשנו אליו. את אבי הוא שלח בצעירותו לבי"ס לטבחים בווינה, שם הוא למד שנתיים. סבי היה איש חשוב במקום, וכשהוא נפטר בשנת 1936 זו הייתה סנסציה בעיירה.

בביתנו אמי הייתה דתייה, ואפילו צמה פעמיים בשבוע, והיא ניהלה חנות, ואבי לא היה דתי כלל, אבל הוא הלך לבית הכנסת רק בחגים. כולם הלכו לשם והתפארו בבגדים החדשים שלהם. לנו הילדים לא היה מגע עם היהדות, ואבי רשם אותי לבית ספר צ'כי ואת אחי לבי"ס גרמני, אף כי היה בי"ס יהודי גדול, אבל הוא לא האמין שהלימודים שם מספיק טובים. כשהכומר היה בא להרצות בכיתה, והוא הכיר אותי, כי כולם הכירו את המשפחה שלנו, הוא שחרר אותי מהשיעור וכל הילדים קנאו בי על כך. לאבי היה מפעל ליצור נקניק כשר לפי כל הכללים, שאותו הוא היה שולח ליהודי בריטניה. כל שבוע הייתה יוצאת רכבת שבה היו 2-3 קרונות מלאים בנקניק. כאמור היינו עשירים, ומדי פעם בא לבקר אותנו שליח מארץ ישראל, טדי קולק, כדי לבקש תרומה. אבי היה בודק כמה אנשים אחרים שלמו והיה משלם יותר, בשביל הכבוד ששילמנו הכי הרבה. בכל אותה תקופה אבי פחד מאוד מהגרמנים שהיו בצ'כיה כי הם חיפשו לפגוע ביהודים עשירים.

כאשר הגרמנים פלשו לצ'כיה ב-15.3.1939 החליט אבי שנברח לפולין בדרך בלתי חוקית. באזור היו מכרות פחם, ואנחנו הלכנו במשך כמה שעות לאורך 7-8 ק"מ מתחת לאדמה ויצאנו בצד הפולני. בבורמין שפולין הייתה לנו משפחה רחוקה והגענו אליהם. אמי עבדה שם בחנות של אחותה, ובא אלינו מורה פולני ללמד אותנו, כי אסור היה ללמוד בבי"ס הפולני, משום שלא היינו אזרחי פולין. כך זה נמשך עד אשר פרצה המלחמה. דודי, הצליח לעזוב עוד לפני כן, לארץ ישראל ושם הוא הצטרף לגיון הבריטי והשתתף במלחמה בצבא הבריטי.

נא ספרי על קורותיך בזמן המלחמה

(גירוש, גטאות, מחנות וצעדות מוות, במסתור או בזהות בדויה ושם בדוי, פעילות ותפקידים במחתרת, השתתפות בבריחה או בהתנגדות, האנשים שהיו בסביבתך בגטו או במסתור, במי נעזרת או אולי למי עזרת):

כשפרצה המלחמה ברחנו לעיירה ביליץ, שם היו לנו קרובים שנתנו לנו מכונית, ואיתה ברחנו לראווארושקה, שזוהי עיירה פולנית על גבול רוסיה. הרוסים נכנסו לשם, אסרו אותנו, כלאו אותנו בקרונות בקר צפופים, והבטיחו לנו להעביר אותנו לרוסיה. בסופו של דבר הם הסיעו את הרכבת לכיוון הגבול הגרמני והסגירו אותנו לגרמנים, ובבוקר פתחו הגרמנים את דלתות הקרונות, וציוו עלינו לחזור למקומות שבאנו מהם. מכיוון שלא היה לנו בית בפולין, חזרנו למשפחה בביליץ. הקרובים חששו מאוד לארח אותנו, והם השיגו לנו מקום בכפר קטן בהרים שנקרא שיריק. שם חיינו תשעה חודשים בצריף משלנו, עד אשר נגמר לאבי הכסף, כי הוא שילם על המקום למשפחה שגרה שם.

אבי הלך לביליץ, למפקדה הגרמנית לקבל אישור שאנו אזרחים צ'כים, כדי להשיג רשות לחזור לצ'כיה. לאחר זמן ארוך קיבלנו את האישור, דבר שלא היה מקובל (אולי אבי שילם להם בשביל זה), ובתחילת שנת 1940 חזרנו לצ'כיה, אבל נסענו ישירות לפראג, כי אבי חשש לחזור לאוסטרווה, משום ששם היו גרמנים, והוא פחד שהם יקשו עליו. בפראג גרו סבתא, אחות של אבא ומשפחתה. הם השיגו לנו דירה קטנה של חדר ומטבח. מצבנו הכלכלי היה קשה. התפרנסנו מכספי סעד שקיבלנו מהקהילה היהודית, וגם הקרובים קצת עזרו. בהמשך אבי עבד במטבח תמחוי של הקהילה היהודית בפראג, והודות לכך היה לנו מספיק אוכל. בנוסף החזקנו בבית חיות בכלובים שאכלנו את בשרם, מלבד אימא ששמרה על כשרות. אני למדתי בביה"ס היהודי ואחי למד בגימנסיה, עד שהוא סיים, ואז פתחו חוגים, כך שבני גילו יוכלו להמשיך ללמוד. אחי ואני עזרנו בכך, שאחרי הלימודים היינו הולכים לאי שבנהר ואוספים עשבים לחיות, בנוסף היינו מבשלים את העצמות ועושים מזה סבון, כי היה מחסור גדול בסבון. באותה תקופה הצטרפתי לתנועת "החלוץ" בפראג, והיו לנו הרבה מפגשים חברתיים, והתחלתי להתעניין בציונות בזכות הרצאות שהעבירו לנו על הרצל, גורדון ועוד.

בתקופה זו, לראשונה נתקלתי בבעיית היהודים. היינו צריכים לענוד את הטלאי הצהוב, ולא הבנתי למה. אבא הסביר לי ולאחי שזו לא בושה אם למישהו יש דת אחרת, ושאו צריכים לענוד את זה בגאווה, וכך עשינו. הדבר היחידי שהפריע לנו שאסור היה לנו להיכנס לקולנוע, והסתרנו את הטלאי מתחת לסוודר. לפעמים הכרטיסן ראה את הטלאי, אבל הוא אפשר לנו להיכנס. אותו

דבר קרה בתחבורה הציבורית, שאסור היה לנו לנסוע בה, והסתרנו את הטלויזיה, והצ'כים גם אם ראו זאת, התעלמו מכך, ואפשרו לנו לנסוע. בסוף שנת 1941 או בתחילת שנת 1942 גורשנו במשלוח לטרזיינשטט, הנמצאת 90 ק"מ מפרג. המשלוח נקרא איקס אחד משום שהוא היה אחד המשלוחים הראשונים לשם. היינו בין הראשונים כי לא היינו אזרחי פרג, והקהילה רצתה להיפטר בשלב ראשון מהזרים, ולכן גורשנו ראשונים. מספרי היה 899. כשהגענו, עדיין היו שם תושבים צ'כים. סגרו אותנו בקסרקטינים, ואפשר היה לצאת רק עם רישיון מיוחד. אני הייתי עם אימי, ואבי ואחי נשלחו לקסרקטין אחר, לא נפגשנו איתם הרבה, אבל קיבלנו דואר ע"י שליחים ואנשים שהיו רשאים לעבור ממקום למקום. אני ואמי גרנו באולם ענק של נשים וילדים, והיה לי קשה עם זה, כי הייתי בגיל 10, ואי אפשר היה להתפשט, כי כולם ראו והיה צריך להתכסות לשם כך, כי עם מציצים זה לא נעים.

כאשר פינו את התושבים הצ'כים מהעיר, וכל העיר הפכה לגטו. השערים נפתחו, ויכולנו להסתובב חופשי בטרזיינשטט. בשלב זה הוכנסתי לבית ילדים "שער לנוער". שם צורפתי לכיתה שהיו בה 42 ילדים בגילי. חלוקת הכיתות הייתה לפי ארצות מוצא ולאומיות, כי הגיעו גם ילדים מגרמניה, הולנד וכו' שלא היה לנו מגע איתם, אלא רק במפגשי ספורט. חדר השינה היה באחד הכיתות במבנה שקודם לכן שימש כבית ספר. המורה של הכיתה נקרא קרל, ומאוד אהבנו אותו. החיים בבית הילדים הודרכו על ידי הסתדרות "החלוץ", והועסקנו מבוקר עד ערב בכל מיני דברים. רמת הלימודים הייתה מאוד גבוהה כי לימדו אותם מורים אקדמאיים שלפני המלחמה עבדו באוניברסיטאות. עסקנו גם הרבה בספורט. בזכות השעות הרבות למדנו המון והרחבנו אופקים.

סדר היום היה כזה: העירו אותנו בשעה שש, והלכנו להתרחץ בפיקודו של המדריך. אח"כ הייתה ארוחת בוקר. לפני הצהריים למדנו, ורוב השיעורים היו בע"פ, והוסברו כמה פעמים, זאת משום שלא היו לנו חומרי כתיבה. המורה כתב על הלוח, ואנחנו שיננו את הדברים. אחרי ארוחת צהריים הייתה מנוחה, ואחר כך עסקנו בספורט בהדרכתו של פרדי הירש, אני שיחקתי הרבה בכדורגל. מאוחר יותר היה מגרש שנקרא "המצודה 3" שיכולנו לשחק בו, ולאט לאט עשינו מכשירים לאתלטיקה קלה, והתקנו מגרש כדורגל אמיתי. מסביב למקום הייתה סוללת עפר, ושם עמדו שומרים צ'כים שהסתרנו איתם טוב מאוד. גם אם כדור היה עף, הם הרשו לנו לצאת ולהביא אותו, ולפעמים הם גם שחקו איתנו בכדורגל. אני הייתי כדורגלן די טוב, ובזכות זה כיבדו אותי בכיתה. בסך הכול למדנו מקצועות שונים, ואהבנו ללמוד, והיו לנו מורים מצוינים. תמיד הייתה סכנה שתגיע ביקורת, ולכן הצבנו שומרים, וכשהופיע איש ס"ס, הפסקנו ללמוד והתחלנו לשחק ולשיר. ערכנו גם הרבה הצגות על חגים ונושאים יהודיים, וגם סיפורים צ'כיים. ההצגות הגדולות נערכו על ידי בית הספר באולם ההתעמלות, וגם המבוגרים הציגו שם. היו הרבה הצגות תיאטרון, וילדים הכניסה הייתה חופשית. השתתפתי בהצגה "הכלה המכורה" הרבה פעמים, כי ילדים שותפו בהצגות של מבוגרים לפי תוכן ההצגה. היה מקום שבו הועלו אופרות עם תזמורת, ולא פעם, אנשי ס"ס באו לחזות במופע. בכלל, הפעילות בתחום הייתה עצומה (הצגות, אופרות, קונצרטים). הייתה גם ליגה של מבוגרים בכדורגל. כל קבוצת עובדים, כמו קצבים, תופרים ועוד הקימה קבוצה והם שיחקו בחצר הקסרקטין המגדבורגי ולא במגרש של הילדים. היו 7 שחקנים, וזה היה מרתק, כי היו שם שחקנים מהליגה הלאומית הצ'כית.

לאחי כמו לשאר בני הנוער היו רומנים עם בנות, הם בילו יחד וטיילו במקום יחד. לעומת זאת מצבם של הקשישים היה רע ביותר, והמדריכים חינו אותנו לעזור להם ככל האפשר, להביא להם אוכל, לעזור בניקיון ולסייע להם לפי בקשתם. זה היה סידור שבועי. בכל חודשיים היינו צריכים לתת שבוע באחד מבתי האבות. אמי הייתה אם הבית בבית הספר, בהתנדבות, והייתה פעילה וכן דאגה לניקיון המקום. ואבי ניהל את המטבח עבור ביה"ס, והוא הצליח להביא לכיתה שלנו קצת יותר אוכל מאחרים. באופן כללי לא היה לנו מגע עם המבוגרים מלבד ההורים. כשהייתי הולך לבקר את אימי בקסרקטין שבו ישנה לא היה לי נעים להיכנס, כי היו שם רק המון נשים ותמיד קראתי לה שתצא אלי החוצה. סבתי שהגיעה לגטו זמן קצר אחריו, נפטרה ממגפת הדיזנטריה, ואחי התנדב לקבור אותה, כדי שאחרי המלחמה נדע את מקום קבורתה, שהיה למעשה קבר המוני. יכולנו לציין לעצמנו רק את מספר הקבר. אני חושב שזה היה 62. אחי סיפר לי שבכל קבר היו בין 100-120 גוויות. עם הזמן הצפיפות בגטו הייתה קשה ביותר, לא היו מספיק מים, המצב התברואתי היה קשה, ופרצו מחלות, שאנשים רבים מתו מהן. מדי פעם היו משלוחים מאורגנים. חילקו פתקים לאלו המיועדים למשלוח ומרגע זה נוצר מתח בגטו.

מדריכי "סעד לנוער" עשו הכול כדי להוציא את הילדים מהטרנספורטים. ידוע לי שצורפתי לשני משלוחים לאושוויץ עוד לפני שגורשתי לשם. בתחילת 1944 אבי הוציא את עצמו ממשלוח כזה, בזכות עבודתו במטבח "סעד לנוער" שהפך אותו לתושב חשוב. לפני כל משלוח המדריכים השתדלו להסיח את דעתנו עד כמה שאפשר. המתיחות הייתה גדולה מאוד, ועד שהמשלוח יצא, התלמידים סבלו גם הם. הילדים שצורפו למשלוח, לא השתתפו בשיעורים, וזה הפריע לכולם. גם אחר כך עוד הייתה

מתיחות, אך עם הזמן העניין נשכח, והמשיכו את החיים כמקודם. מצד אחד היו חוויות נעימות, כמו זו שנתנו לנו לצאת מהגטו ולקטוף ערמונים. זה היה טיול בעינינו יותר מאשר עבודה. הערמונים גדלו לאורך הנהר, והלכנו 3 ק"מ כדי להגיע אליהם. בדרך פגשנו בצ'כים, אבל אסור היה לדבר איתם, והם התרחקו מאיתנו, והסתכלו עלינו על יצורים מזרזים בגן חיות. ביום הולדתי ה-12 הבאתי לכיתה אווז צלוי, אותו חילקתי עם הורי לילדים, ובזכות זה הפכתי לתלמיד הנערץ בכיתה, וזו הייתה חוויה גדולה בשבילי. מצד שני היו חוויות קשות, כמו איש ס"ס שתמיד הסתובב עם אופנוע כדי לדרוס מישהו, ותמיד הזהירו אותנו מפניו. כשהסתובבנו בגטו, הרושם היה קשה, כי ראינו את הזקנים וכל החולים שגוועו ממחלות ורעב. היה סיפור שהשומר הצ'כי נרצח, העמידו אותנו מול האופניים, התיק והאקדח בו נורה, והכריחו אותנו לחתום שלא ראינו את החפצים האלו. אישה אחת יצאה מהשורה ואמרה שיש לה חנות אופניים, והיא חושבת שהיא מכרה את האופניים האלו, והיא נורתה במקום, לפני כולם, בידי איש SS. זה עשה עלי רושם קשה מאוד.

במרס 1944 אבי קרא לי והסביר לי שעוד חודשיים, בעשרים במאי, ימלאו לי 13, ושאיני צריך ללמוד לבר מצווה. לאימי היה מכר שהיה רב לשעבר, והוא לימד אותי את ההפטרה בע"פ. ב-10 במאי 1944 נשלחנו לאושוויץ, דבר שסיכל את כל תוכניות בר המצווה. ב-17 או 18 במאי הסיעו אותנו בקרונות, וברכבת "חגגו" לי בר מצווה. אספו כמה יהודים, הם התפללו, אמרתי את ההפטרה, וזהו. ב-20 או 21 לחודש הגענו לאושוויץ. הרושם הראשון היה איום. פתחו את הקרונות, ונשמעו צעקות מבחוץ: "להשאיר הכול בפנים, כולם החוצה!" מזרקנו החוצה במכות על ידי אנשי הס"ס. ראינו מסביב פנסים וזרקורים שהאירו את המחנה הענקי של בירקנאו. אני זוכר שאבי הניח את ידו על ראשי, וברכני שאצא בריא ושלם מהמחנה הזה. על יד הרכבת קרתה התנגשות גופנית ראשונה עם אחד מבני משפחתנו מצד הס"ס. אחי לא רצה להשאיר את התיק עם הכלים של החרטות שהוא למד בטרזיינשטט, ואיש הס"ס חטף מידי את התיק, וסטר על לחיו. אחי הגיב מיד, והחזיר לו סטירה וברח. האיש כעס, הצליף לכול עבר, וחיפש את אחי, אך הוא התחבא בהמון, ואנשי הס"ס לא מצאו אותו. ליד הרכבת סידרו אותנו בשורות, חמישה אנשים בשורה, והובלנו בכביש רחב לבירקנאו. משני הצדדים ראינו רק גדרות תיל, ועל כל עמוד שני או שלישי הופיע שלט שבו היה כתוב "מתח גבוה". אבי בכה למראה הזה, אבל אחי צחק, ואמר שאינו מאמין לאף מילה של הגרמנים, ולא יתכן שזה נכון. בבוקר הגענו למחנה המשפחתי של הצ'כים שנקרא B-2, ספרו אותנו, והפרידו בצריפים לגברים, ולנשים ביחד עם ילדים עד גיל 16. לפני שנכנסנו לצריפים רשמו אותנו, וקעקעו את המספר על הזרוע הימנית. אני זוכר שלאבי היה מספר אחד גבוה משלי, ולאחי שלא היה לידנו, היה מספר קטן ב-5 משלי. לאימי ניתן מספר של נשים. שינונו את המספרים אחד של השני, כדי שנזכור ונוכל למצוא זה את זה. במחנה המשפחתי הצ'כי היינו בבלוק ילדים מיוחד, שם קיבלנו תוספות מזון שנוסף למנה הרגילה. פעמים רבות הלכתי להורי, כדי להתחלק איתם במנה, אך הם לא רצו לקבל זאת ממני. פעם גם אחי הרביץ לי בגלל חתיכת לחם שהוא לא רצה לקבל ממני. בשבוע השני סידרו את אבי במטבח של המחנה המשפחתי, והתזונה שלנו השתפרה, כי מידי פעם הוא ארגן כלומר גנב ליטר מרק או 200-300 גרם לחם, ונתן לאימי ואחי. אני סירבתי לקבל, כי קיבלתי את התוספות שסיפתי קודם. למרות זאת הם הכריחו אותי לאכול. הנדברים נמשכו כך זמן מה. היו לימודים בבירקנאו, אם כי בצורה פשוטה בהרבה. ההוראה הייתה בדרך של הרצאות, ואסור היה לכתוב. המשכנו גם לשחק ולהתעמל.

היה מגרש בין שני בלוקים שבו שחקנו, אך שימש גם למפקדים. היינו צריכים לעמוד בשקט, ואם לא הצלחנו, איש הס"ס היה מרביץ לנו. אני זוכר איש קאפו בשם אדה פישר, שהכרנו עוד בטרזין. כשהגענו לאושוויץ, הוא הסתובב עם מקל וצעק כאילו הוא רוצה לרצוח מישהו. אבי אמר שאין צורך לפחד ממנו, כי הוא אדם טוב, ולא יפגע באף אחד, והוא מתנהג כך די לעשות רושם על אנשי הס"ס. הוא באמת רק צרח וקילל אותנו, אך לא פגע פיזית באיש. הוא נקרא התליין, ולפני שהוא נעשה כזה, חיפשו מהקצבים מישהו שיקבל את התפקיד, הם ביקשו מאבי והוא סרב, והכו אותו מכות רצח, ואדה פישר היה מספיק אמיץ להסכים, כדי להציל את חייהם של אחרים. כשהועברתי למחנה הגברים, גרתי איתו באותו בלוק, והוא היה הקאפו של הס"ס-הזונדר קומנדו – שתפקידו היה להוציא את הגוויית מתאי הגזים, ולשרוף אותם בכבשנים. הוא היה הקאפו הראשי בקרפאסורוט, וסיפרו שהוא הנהיג שם את המרד. אני זוכר שאידה פישר היה מלטרף את ראשנו, וחילק לילדים מתנות ואוכל. כולנו פחדנו ממנו, אבל גם חיבבנו אותו, כי הרגשנו שהוא לא יפגע בנו, זאת למרות שידענו שהוא היה התליין הראשי בטרזין וקאפו באושוויץ, וקאפו ראשי בזונדר קומנדו.

כשהגענו לאושוויץ, למחנה המשפחתי, סיפרו לנו חברים שהגיעו לפנינו, ששורפים גוויית, ושיש תאי גזים, והאנשים יוצאים "דרך הארובה". אני חשבתי שמוציאים את הגופות מהארובה. אבל לא האמנו לזה. אחי אמר שאפסיק לדבר על זה, אבל חשתי שהוא יודע משהו על זה, ומשיב לי תשובות מתחמקות, כך שהבנתי שמוציאים את הגופות מהארובות, אבל לא יכולתי לתאר מה קורה בתאי הגזים, והרבה זמן לא האמנתי לסיפורים ששמעתי. רק שראיתי זאת מעיני, הבנתי מה קורה שם. ביום יום לילדים במחנה היה פחות או יותר בסדר, אבל מתו הרבה אנשים זקנים בגלל התזונה הלקויה. ביום השני או השלישי, ראיתי

בחורה מהמחנה שלנו שבאה איתנו מטרזין, והיא הפילה את עצמה על חוטי התיל, ומיד התחשמלה ונשרפה. עדי ראה חששו לקחת אותה משם, עד שהשומר הכריח לעשות זאת, והמבוגרים הרחיקו את הגוייה. זה מאוד זעזע אותי. מאותו רגע, ובמשך כל הזמן שהייתי באושוויץ פחדתי פחד מוות מהגדר שבמחנה. ראיתי עוד התאבדויות גם אחר כך. כילדים היינו עסוקים בלמידה וספורט, ובאנו לפגוש את הורינו לעיתים קרובות. אימי סיפרה לי הרבה על הבית שלנו, ולמדה אותי לזכור את הכתובת, וגם סיפרה שהשארנו חפצי ערך, אצל בעל הבית בפרג. הייתה הרגשה שהמצב לא ימשך זמן רב, ובקרוב שוב נהיה כולנו יחד. בשלב מסוים סיפרו לנו שאת תושבי מחנה המשפחה הקודמים השמידו בגז, וכשפרדי הירש רצה ללכת מרצונו לגז עם הילדים שלו, ולא הסכימו לו, הוא התאבד. כשסיפרו לנו את זה, התחלנו להאמין שבאושוויץ משמידים אנשים, ושיש תאי גזים. ואכן חיסלו את המחנה המשפחתי.

זה נעשה כך – הודיעו במחנה שמחפשים 1000 גברים שיתנדבו למחנה אחר. אבי ואני התייעצנו על כך, והחלטנו להירשם. הייתי מדוכא, כי ראיתי שהמשפחה מתפזרת. אחי התקבל, ולמחרת נלקח מהמחנה, ואבי לא התקבל ונשאר. אחרי כמה ימים שוב קראו ל-1000 גברים להתנדב למחנה אחר, אבי נרשם, ובאותו יום נלקח. אחר כך נודע לי שאחי נורה יום לפני שבנות הברית כבשו את המחנה שבו היה. למחרת הגיע ד"ר מנגלה וערך סלקציה בבלוק הנוער. אמרו לנו להתפשט חצי עירומים, ולעבור לפנינו בטור. חלק נשלחו לימין, והרוב נשלחו שמאלה. אני נשלחתי שמאלה. הלכתי לד"ר מנגלה וביקשתי ממנו בבכי להשאיר אותי בצד ימין עם חברי, והוא הסכים. הוציאו אותנו מהבלוק כעבור שעתיים, והובילו אותנו בשורה לשער המחנה. אימי עמדה על שפת הכביש ויכולתי להיפרד ממנה. לאחר זמן היא מתה בתאי הגזים. כשעזבנו את המחנה, הלכנו לכיוון המשרפות, והיה לחשושים שמובילים אותנו לתאי הגזים. נבהלנו מאוד, אך המשכנו ללכת, כי אנשי ס"ס חמושים שמרו עלינו היטב. קצת לפני המשרפות פנינו שמאלה אל מחנה הצוענים. שם גרשו אותנו למחסן שקראו לו "מאונה". לקחו את בגדינו וחיטאו אותנו, והכניסו אותנו למקלחות. נבהלנו וביקשנו שלא יפתחו את הברזים כי אלו גזים, אבל הם הרגיעו אותנו, ואמרו שאין כאן גז, ואכן היו רק מים רותחים. התקלחנו וקיבלנו את מדי האסירים המנומרים של אושוויץ. סידרו אותנו בשורות והובילו אותנו ממחנה הצוענים למחנה הגברים. הגענו בזמן המיפקד הראשי בערב – "האפל", קיבל אותנו זקן המחנה, שבעברו היה רוצח ונידון למאסר עולם לפני המלחמה. איש הס"ס מסר אותנו לידינו, וציווה עליו לשכן אותנו במקום כלשהו.

מכיוון שלא היה מספיק מקום הוא שם אותנו בבלוק 13 שעמד יחד עם בלוקים 9 ו-11 במרכז המחנה, מופרד מהיתר מגדר עץ גבוהה, ושם גרו הזונדר קומנדו. כאן נפגשנו עם צעירים יהודים מפולין שקיבלו אותנו יפה, ונתנו לנו מרק ושמיות. למחרת בא מנהל מפקד המחנה, שהיה מארץ הסודטים, והוא הביא לנו שולחן פינג פונג עם כדורים ושוקולד, ושיחק איתנו כל הבוקר. אחרי הצהרים הוא חזר ובחר ילדים אחדים לעבוד כשליחים. ביקשתי שיסדרו גם אותי לעבודה, ומינו אותי לשליח של מטבח האסירים במחנה הגברים. רוב הילדים עבדו עם עגלה במחנה ואספו לכלוך עד שהמחנה היה נקי. אני עבדתי במטבח האסירים, ושם אכלתי לשובע, ויכולתי לארגן, כלומר לגנוב מצרכי מזון לחברי בבלוק 13, עד אשר זקן המחנה, זה שקיבל אותנו, תפס אותי עם 2 ק"ג שומן חזיר שהחבאתי במגפיים. מיד עצרו אותי, גלחו את ראשי וציוו להלקות אותי באחורי ב-25 מלקות. רצתי לחדר הרפורט וביקשתי לדבר עם מנהל הרפורטים, סיפרתי לו הכול, והוא הבטיח לעזור לי. כשחזרתי, כבר חיכה לי זקן המחנה ואמר שעוד הערב אקבל את המלקות. בינתיים הגיע מנהל הרפורטים, ואמר שהוא אינו מתנגד למלקות, אך רופא צריך להיות נוכח. הביאו רופא והתחילו להלקות אותי. אחרי 13 מלקות התעלפתי, והרופא אמר להפסיק, ומנהל הרפורטים לא נתן להמשיך להכות אותי. אחר כך הייתי מאוד חולה, ובכל יום בא אלי רופא ומרח אותי ביד, והצליחו לרפא אותי בתרופות שגנבו מהסוסים באורות. היה בבלוק פולני בשם שטיינר שעזר לנו רבות ושמר אלינו מפני מכות, וגם הוא עזר לטפל בי. אחרי שבוע או 10 ימים בא מנהל הרפורטים, וביקשתי ממנו בבכי שיעביר אותי, כי אחרת, זה שהלקה אותי יהרוג אותי, והוא הבטיח שידאג להוציא אותי ממחנה הגברים. אותו איש היה משכיב אנשים, שם מקל על צווארם, ומתנדנד עליו, עד שהם מתו.

כעבור כמה ימים הוכנסתי למחנה מעבר שהיה קטן יותר. הייתה שם שורה של צריפים. סידרו אותי כשליח בחדר הרישום. במחנה זה היו רק מוזלמאנים וחצי מתים שנשלחו הנה ממחנות העבודה. כאן חילקו אותם לקבוצות והכניסו אותם לתאי הגזים. שם הלכתי פעם ראשונה עם משלוח כזה, וראיתי במו עיני את כל התהליך. המוזלמאנים שרוכזו יחד, היו אנשים בלי רצון חיים. הם עשו כל מה שאמרו להם. נסעתי עם טרנספורט של שלוש מכוניות, שבכל אחת רוכזו כמה אנשים, ובידי הייתה רשימה של מספרי האנשים שהייתי צריך למסור למפקד תאי הגזים. ראיתי כיצד דחפו אותם פנימה, אחר כך סגרו את הדלתות, וזרקו קופסא דרך האשנב. בחוץ עמדו אנשי הזונדר קומנדו, והסבירו לי מה קורה. זו הפעם הראשונה שראיתי איך נעשית ההשמדה בגזים. אחרי רבע שעה או עשרים דקות פתחו את הדלתות, ואנשי הזונדר קומנדו הוציאו את הגופות העירומות. כל אחד גרר שתי גוויות אל העגלה, שם ערמו אותם בערמות של 8-10 גוויות, ומשם אנשים אחרים סחבו את

העגלה אל בור שנמצא במרחק של 500-600 מ', וזרקו את הגוויות לבור, אחרי זה הם שפכו לבור נפט או דלק אחר ושרפו אותן. כששאלתי מדעו הם לא מובילים את הגוויות לכבשנים שהיו קרובים יותר, הם ענו לי שאין מקום. עובדים שם 24 שעות ביממה, אבל לא מספיקים, ולכן חייבים לשרוף במקום נוסף. לא ידעתי איך להתייחס לכל זה. ראשית היה ברור לי שאין כל סיכוי למזלמאנים, ולא הייתה להם כל הצלה זולת מוות. שנית, בין כה וכה הם מתו בהמוניהם. במחנה 2, משום שהם לא קיבלו מזון בכלל. הם היו אדישים למצבם, ורק חיכו למותם. בהמשך נסעתי עוד פעמים רבות עם משלוחים כאלו, כשבידי הרשימות. פעם אחת הגיע משלוח חדש מהונגריה, והם הלכו בלי התנגדות לתאי הגזים. כששאלתי את הזונדר קומנדו מדוע הם לא מתנגדים, הם סיפרו, שאומרים להם שהם הולכים להתרחץ, ואפילו מחלקים להם מגבות וסבון, והם האמינו. כל מי שלא היה באושוויץ קודם, לא היה לו מושג מה הולך להתרחש, והוא באמת האמין שהולכים להתרחץ. שהיתי במחנה 2 כחודש וחצי עד אשר אחד מזקני הבלוקים, יהודי מצרפת, ניסה לאנוס אותי. במקרה ניצלתי מהאנוס. הוא השקה אותי וודקה, הפשיט אותי, הכה אותי, וברחתי לפני שהוא ביצע את זממו. באתי עירום למשרד וסיפרתי על כך לפקידים פולנים שהיו שם, והבטיחו לי שיגנו עלי מפניו. אחרי שבוע פגשתי את מנהל הרפורטים וסיפרתי לו את הדבר. הוא ליטף את ראשי והבטיח להרחיקני משם. כעבור ימים אחדים הועברתי למחנה של החווה החקלאית על יד אושוויץ בירקנאו.

בחצר המשק גידלו סוסים, פרות ותרנגולות. עבדו שם כ-200 אסירים פולנים. הם ניהלו את המשק שסיפק מזון למטבח הס"ס. אני הייתי השליח של מפקד המחנה, קצין מבוגר של הוורמאכט. הוא היה בסדר, אבל היו לו שיענונות. למשל, הוא דרש כל בוקר לספק לו דלי עם מים מהבאר. זה היה בחורף 1944, או בינואר 1945, היה כפור בלילה, והמים קפאו. לא יכולתי לשאוב מים, ובאתי והודעתי לו על כך. הוא אמר לי שאם תוך 5 דקות לא אביא מים, הוא יירה בי. חזרתי לבאר, הצלחתי לשבור את הקרח אחרי שבעטתי ורקעתי עליו ברגלי, והבאתי לו כד מים. בזכות זה הוא נתן לי טבלת שוקולד. הוא אף פעם לא הכה אותי, רק לפעמים תלש את אוזני, יותר מתוך משחק. האוכל היה טוב. אכלתי עם היחידה של הס"ס במטבח שלהם, כי לרוב הגשתי להם אוכל, אבל אסור היה להוציא אוכל מהמטבח, וגם יכולתי לשתות חלב טרי ומוצרי חלב מהמשק כמה שרציתי. אחרי הסחיבה באושוויץ. למדתי את הלקח ולא סחבתי יותר שום דבר. בינתיים התחלנו לשמוע את ירי הקטיושות של הרוסים, והגרמנים החליטו לפנות אותנו משם.

הוציאו אותנו לרכבת שנסעה לכיוון גרמניה, ושם פגשתי לראשונה גם אסירים צ'כים שעבדו במפעלים של הגרמנים באזור. נסענו ברכבת שעצרה כל פעם בגלל ההפצצות של המטוסים הסובייטים. לבסוף הם הפציצו את הקטר והרכבת עצרה, והתחלנו ללכת ברגל לכיוון בוכנוואלד, מרחק של 80 ק"מ. זה היה אחד ממסעי המוות. החורף היה קשה ביותר. בלילות נחנו בבתי קברות, כי הייתה שם גדר וקל היה יותר לשמור עלינו. בשבועיים האחרונים, אזל הלחם, וחילקו לנו גרעינים – 300-400 גרם, וזה היה כל המזון שלנו במשך היום. הלכנו 20-14 שעות ביום. בכל שעה עשו הפסקה של 10 דקות באמצע הכביש. מי שלא יכול היה להמשיך, נורה מיד. אחרי השיירה הלך איש ס"ס וירה בכל מי שנשר מהשורה, ומכונת אספה את הרוגים, ואחר כך קברו אותם. לפעמים גם קברו מתים למחצה, כי אחד ממפקדי הס"ס אמר שאסיר אינו שווה יותר מכדור אחד. בדרך אפסו כוחותיי, ולא רציתי לקום ולהמשיך, אבל שני חברים צ'כים לא, ויתרו, סחבו אותי עד לבוכנוואלד.

כשהגענו לשער המקום השומר אמר שאני יהודי. אני אמרתי שאני צועני, הוא ביקש שאסיר את מכנסי. ידעתי שזה הסוף שלי, אבל למזלי, באותו רגע נשמעה אזעקה בגלל הפצצה, וכל הגרמנים ברחו למקלט, ואנחנו נכנסו למחנה. המקום היה בנוי מצריפים, ובכל צריף היו אסירים ממדינה אחרת. אני גרתי בצריף עם הצ'כים. הם אמרו שהם יודעים שאני יהודי ושיש לי שתי אפשרויות – האחת שעלי להצטרף למחתרת והשנייה שהם ילשינו שאני יהודי. כמובן שבחרתי באפשרות הראשונה. לקחו אותי לעבוד במפעל למטוסים, ושם שוב נעשיתי השליח של המנהל הגרמני של המחלקה. הוא היה טוב אלי, והביא ממתקים ואוכל. בנוסף קיבלתי אופניים כדי שאוכל להגיע למפעל שהיה מחוץ למחנה, כמה שיותר מהר. היה בידי רישיון יציאה ללא שמירה של הס"ס. כמובן שהמחתרת ניצלה את המצב לטובתה.

לאחר כשלושה חודשים בבוכנוואלד אמר לי איש במשרד שהוא ראה שהגיע מישהו עם מספר גבוה משלי באחד. מיד ידעתי שזהו אבי, ורצתי לבלוק שלו. הבלוק אלסטה בדק ברשימות ואמר שהוא מת, ונמצא בערמת הגוויות בחוץ. יצאתי החוצה ומצאתי אותו לפי המספר. הוצאתי אותו מהערמה ובכיתי לידו, והרגשתי שליבו פועם. רצתי חזרה לבלוק והבלוק אלסטה לא רצה להאמין לי. הוא הלך איתי ובדק ואמר שיש עדיין דופק, אבל הוא חלש מאוד, ולכן אבי לא יחיה זמן רב. רצתי לבלוק שלי ובקשתי שיעזרו לי להציל את אבי, ואיימתי שאם לא יעזרו לי, אלשין על המחותרת. אבל הם לא נבהלו מאיומי, כי יכלו לפגוע בי בקלות, והסכימו לעזור מטוב לבם. הלכנו למרפאה של הדנים, כי הם היו מיוחסים והייתה להם מרפאה אמיתית. הם הסכימו לעזור ועד שהביאו את אבי באלונקה, האיש מהבלוק שלו שם עליו אבנים חמות, כדי לשמור על חום גופו. הרופא אמר שצריך

לנתח אותו מיד כי יש לו הרבה מחלות, אבל במיוחד המון מים ברגליו. הוא אמר שינתחו אותו בלילה, כי ביום יכולה להיות ביקורת של הס"ס. באותו רגע הייתה אזעקה, והיה ברור שלא תהיה ביקורת, ואבי נותח. אחר כך הוא שכב במרפאה, מופרד לגמרי על ידי מחיצה ושמרו עליו בעיקר שלא ידבר ושלא ישמעו אותו, וילשינו בגללו. כשהוא התאושש קצת, הסברתי לא שאסור לו לדבר צ'כית או גרמנית, ושיתחפש לחרש אילם, ולא יגיב. נפגשתי איתו בכל יום בבית השימוש, ולאט לאט הוא התאושש.

במרץ 1945 הוחלט שכדאי לברוח, כי ראו שמסביב למחנה יש מרגמות וכנראה רוצים לחסל את המחנה. בערב נפרדתי מאבי, וסיפרתי לו שאנו רוצים לברוח, והיה לו קשה שאני עוזב אותו. הוטל עלי לחתוך את הגדר (היא לא הייתה מחושמלת). האנשים הרגו את הס"ס ואנחנו ברחנו ליערות. שהינו שם 7-8 ימים. הרעב היה גדול. אכלנו עשבים, ושדדנו מעט בתיים. במקום הסתובבו גם חיילים גרמניים שערקו מהצבא. הרגו אותם ולקחו מהם את הבגדים החמים. באחד הלילות האירו עלינו מסביב, והיינו מוקפים בטנקים מכל עבר. פחדתי מאוד, כי חשבתי שאלו גרמנים שיחסלו אותנו. אחרי כמה רגעים התברר שזהו חיל החלוץ האמריקאי. הם חילקו לנו אוכל, ואחרי 3-4 שעות הגיעו מכוניות של הצלב האדום ואספו אותנו כפליטים. לפני שעלינו למכונת, כל אחד נשאל לשמו, כשאמרתי את שמי, שאל אותי מישהו "עמך"? זה היה סימן בין היהודים במחנות ובגטאות. עניתי שכן, והוא לקח אותי בידיים, ואחר כך שאל באידיש רצוצה שאלות עלי. הוא לקח אותי במכונת וסיפרתי לו הכול. הוא סיפר ששמו שמואל כוהן, הוא מברוקלין, הוא קצין בצבא, והוא שאל, האם אני מוכן להישאר אצלו, ולא ללכת למחנה הפליטים. חשתי שהוא רוצה בטוב, והסכמתי. הכושי שלו הביא אותי למחנה הצבאי האמריקני, שם התרחצתי ולבשתי מדים אמריקאים. במשך 2-3 ימים הוא נתן לי רק תה ועוגיות, כשכל החיילים אכלו טוב, ואני כעסתי עליו, וחשבתי ששוב נקלעתי לאיזה מחנה. רק אחר כך נודע לי שניצלתי ממוות. הרבה אסירים מתו עם השחרור בגלל תזונה לא מתאימה. רק כעבור זמן יכולתי להתרגל לאוכל הנורמאלי.

אנא ספרי על קורותיך מתום המלחמה ועד עלייתך לארץ (השחרור וחזרתך הביתה, חיך אחרי המלחמה, העפלה/ עליה):

כשהוכרז על הניצחון במלחמה נסענו לברלין, ומשם ירדנו לקלן. לאחר זמן מה הקצין הועבר למפקדתו של אייזנהאואר בפרנקפורט, הצטרפתי אליו, והייתי הקמע של היחידה. לקצין לא היו ילדים, והוא רצה לאמץ אותי. אני רציתי לחזור לצ'כיה, כדי שלפחות אראה את הבית שתיארו בתמונות, ורציתי לדעת אם נשאר מישהו מהמשפחה שלי. ידעתי שאבי נשאר בבוכנוואלד וחששתי שרצחו את כל מי שנשאר שם, אך הייתי בטוח שאחי נשאר בחיים. הקצין סיפר לי שלא השמידו את בוכנוואלד, ולכן יכול להיות שאבי ניצל. כדי לבדוק אם אבי בחיים ולקבל ממנו אישור לאמץ אותי, הוא קיבל רישיון לנסוע לצ'כיה. קיבלנו קומנדקר, והכושי נסע איתנו. הנסיעה נמשכה 20 ימים, בגלל הגשרים ההרוסים והקושי לחצות את הנהרות. הגענו לאוסטרבה עם ציוד ומזון וסיגריות, ושם קיבלו אותנו יפה. משם נסענו לפראג, ומצאתי במהרה את הבית.

שם גרו שתי נשים שקיבלו אותנו יפה, ואמרו שעדיין לא חזר אף אחד מהמשפחה שלי. הקצין היה צריך לחזור וסיכמנו שתוך שבוע אודיע לו אם מישהו נמצא. קיבלתי תעודות עם חתימה של אייזנהאואר, שעזרו לי להסתדר, וגם המדים האמריקאים שלבשתי הועילו. לאחר שני לילות הרגשתי שמישהו מנשק אותי, וראיתי חייל רוסי שאמר לי שהוא דודי, אחי אבי. לאחר יומיים נסענו למשרדי הצלב האדום, ואמרו לנו שיום קודם לכן אבי עבר את פרג ברכבת של הצלב האדום לכיוון M.O. נסענו לשם, ואכן מצאנו את אבי. גרתי איתו זמן קצר עד שהגיעו קרובים נוספים שברחו לרוסיה. הגיע אח של אבי ועוד דודה ובעלה ובנם. לקצין הודעתי שאני לא חוזר איתו, והוא מאוד כעס על כך. חזרנו לאוסטרבה ושם נרשמתי לגימנסיה, וכשעשו לי בחינות כניסה, התפלאו מהרמה הגבוהה, בזכות הלימודים בטרזין, והקפיצו אותי כיתה. הייתי יהודי בודד בכל בית הספר, והתייחסו אלי טוב. בשלב מסוים רציתי לעלות ארצה, ועשו ממני חייל בריטי.

הבריגאדה אספה תעודות של חיילים בריטיים שנהרגו, וזייפו את המסמכים, ונתנו לאחרים. בתחילה לא רצו לתת לי תעודה כזו, אבל בסופו של דבר סידרו לי תעודה, ובאוניה הבריטים כל הזמן עקבו אחריו. נסענו ברכבת לפריס, ומשם למרסי, ואחרי יומיים עלינו על האוניה, והפלגנו שבעה ימים עד שהגענו לחיפה.

**נא ספרי על חיך בארץ
(תחושותיך בעת עלייתך ארצה, פעילותך הציבורית או התרבותית, המשפחה שהקמת, המסר שברצונך להעביר)**

הגענו לארץ במאי 1947, לפני קום המדינה. כשהגעתי החליפו לי את השם, והסיעו אותנו לכפר המכבי. הודיעו לנו שנצטרך לעבוד. אבל אני לא רציתי. היה לי דוד עשיר בת"א. היה לו בית חרושת לריבות, וחנות לקפה בנחלת בנימין. ביקשנו מהקיבוץ, אני וחבר, שיתנו לנו לבקר את הדוד. הם נתנו לנו 62 גרוש, ובארבע בבוקר הסיעו אותנו לתנובה בחיפה, ומשם לאזור הרכבת, היכן שהיו אוטובוסים לתל אביב. אוטובוס של יהודים עלה 54 גרוש ושל ערבים 27, ולכן עלינו על האוטובוס של הערבים. לאחר נסיעה קצרה האוטובוס עלה על מוקש, לא נפגענו, אבל הובלנו לתחנת המשטרה. לנו היו ניירות שאנו ילידי כפר המכבי ולא עולים חדשים. פחדתי שיגלו שאני עולה חדש ויעצרו אותי. מישהו שאל עם אני יהודי, וסיפרתי לו שאני עולה חדש. הוא החביא אותי ואת חברי בבית שימוש במשך שעותיים, ולבסוף הוציא אותנו משם והעלה אותנו על מונית עם הכתובת בתל אביב. הוא אמר לנהג להזדרז כי השעה הייתה רבע לשש, ובשש וחצי היה עוצר. הגענו ברגע האחרון, וסיפרנו הכול לדוד. לא רצינו לחזור לקיבוץ.

למחרת הוא הלך איתנו לסוכנות והם שלחו אותנו לבן שמן, שם שהינו עד תחילת מלחמת העצמאות, וכשהתחילה המלחמה התגייסנו לצבא. נלחמנו בלבנון, ואחר כך בנגב וכבשנו את אילת. אחר כך חזרנו לתל אביב. ערב אחד התארגנו והלכנו לקולנוע מוגרבי ושם פגשתי חברה מאוסטרואה. בהמשך התארגנו ואמרנו שאנחנו רוצים לעבור למקום שהוא בין קיבוץ למושב. הלכנו לסוכנות, ואמרו לנו שאנחנו יכולים ללכת למולדת או לרגבה. בחרנו במולדת והגענו בגרעין של 11 אנשים, וכל אחד קיבל חצי אוהל מהצבא. בהמשך חלק מאיתנו חזרו לצבא. אני נשארתי במולדת. אבא שלי שנשאר בצ'כיה, נישא בשנית, ואני לא הסתדרתי עם אשתו, כי היינו שונים בתפיסת העולם. היא כל הזמן רצתה לנשק ולחבק אותי, ואני לא סבלתי את זה. חודשיים אחרי שעליתי ארצה, אבי סיפר שנולד להם ילד, אבל בגיל שש הוא נדרס, ואיבד רגל. כל שנה הוא הוזמן לווינה על ידי הסוכנות היהודית לטיפול ברגל התותבת, וכך הם יכלו לצאת מצ'כיה שהייתה במשטר קומוניסטי, ויכולנו להיפגש.

אבי רצה לעלות לארץ, אך התנאים אז היו קשים, ועוד עם ילד נכה והצענו לחכות. הכרתי את אחי, הוא היה מאוד גאה בי, אבל הסובייטים גמרו לו את החיים, ובסופו של דבר הוא התאבד. לאבי נולד ילד נוסף, עם רגל פגומה, לא ידעו לטפל בו, וגם הוא נפטר. בהמשך היחסים שלי עם האישה השתפרו מאוד, מה גם שראיתי כמה יפה היא מטפלת באבי. כאשר אני נזכר בימי המלחמה, אני רוצה לומר ששנותי היפות ביותר עברו עלי דווקא בטרזיינשטט. לא הרגשתי את עצמי כאסיר, אולי כי לא הבנתי מה נעשה סביבנו. יתר התקופות היו כמובן אימונות וקשות.